

Varga József

doktorandusz (ELTE ÁJK)

A nevelési alapelv érvényesülése a fiatalkorúak büntetőjogában

I. Bevezetés

A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szembeni fellépés a mai napig komoly kihívás elé állítja az egyes országok jogrendszerét. Kiemelkedően fontos, hogy megakadályozzuk azt, hogy a fiatalok felnőtt korban is bűnözői életvitelt folytassanak, hiszen ők jelentik a társadalom jövőjét. Éppen ezért kijelenthető, hogy a fiatalkorúak büntetőjogának a legfontosabb szerepe abban áll, hogy ezt a - leginkább formálható – generációt a megfelelő beavatkozással a helyes irányba terelje.¹

Ez a fajta nevelő célzat számos államban, így Magyarországon is alapelvként került deklarálásra, miszerint „*a fiatalkorúval szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon, erre tekintettel az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiatalkorú nevelését és védelmét kell szem előtt tartani.*”² De vajon mennyiben vagyunk képesek megfelelni ezen alapelvnek? Valóban a fiatalkorúak helyes irányba terelését szolgálják a hazai szankciók?

Jelen tanulmányban a nevelési alapelv érvényesülését fogom közelebbről megvizsgálni. Azon túl, hogy rá kívánok mutatni a hazai rendszer hibáira, hiányosságaira, megoldásokat is szeretnék találni ezen problémákra, ehhez pedig – tekintettel az azonos szabályozási kultúrára – Németország jogrendszerét hívom segítségül. Végül pedig ki fogok térni a nemzetközi szinten megfogalmazott állásfoglalásokra, elvárásokra is.

II. A nevelési alapelv érvényesülése Magyarországon

II.1. Meddig lehet valakit „nevelni”? – A fiatalkor határai

Magyarországon az számít fiatalkorúnak, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem.³ A 12-14 év közötti fiatalok csak a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetése miatt vonhatók felelősségre, és velük szemben kizárólag intézkedés alkalmazható.⁴ A fiatalkorúakra vonatkozó szabályok alkalmazhatósága szempontjából tehát fő szabály szerint az elkövetéskori, és nem az elbíráláskori életkort kell figyelembe venni. Az elkövető a tizennegyedik – vagy kivételes esetben tizenkettedik – születésnapján még gyermekkorúnak számít.

¹ Rosta Andrea: A fiatalkorú bűnözés kriminológiája és szociológiája. L'Harmattan: Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2014. 19. o.

² A büntetőtörvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 106. § (1) bekezdés.

³ Btk. 105. § (1) bekezdés.

⁴ Btk. 16. §

Tekintettel arra, hogy a „fiatalkor” büntetőjogi fogalom, a polgári jog szabályai nem irányadóak az életkori szabályok vonatkozásában. Éppen ezért az a 18. életévét be nem töltött személy, aki polgári jogi értelemben házasságkötés útján válik nagykorúvá, büntetőjogi értelemben fiatalkorúnak minősül. A fiatalkorúakra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni akkor is, ha az elkövető a 18. életévének betöltése napján követi el a bűncselekményt. Ami az állapotbűncselekményeket illeti, esetükben akkor kell a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni, ha az illető a tényállásszerű magatartást teljes egészében fiatalkorban valósította meg. A részben gyermekkorban elkövetett cselekményért a fiatalkorú nem vonható felelősségre. Abban az esetben viszont, ha az elkövetési idő részben a 18. életév utánra esik, akkor már a felnőtt korúakra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.⁵

A mai napig megosztó kérdés, hogy vajon helyes volt-e a büntethetőségi korhatár leszállítása. A magam részéről elfogadhatónak tartom a 12 éves büntethetőségi korhatárt, mivel manapság a fiatalok jóval hamarabb érnek mind biológiai, mind szellemi értelemben, azonban egyetértek Dr. Vaskuti András álláspontjával, melynek értelmében a büntethetőségi korhatár leszállítása önmagában kevés, és szükség lenne a felelősségi korhatárok leszállítására is. Ezutóbbi természetesen nem könnyű feladat, hiszen végig kell gondolni, hogy hogyan válhat a gyermekkorú felelőssé, és honnan szerzi meg azt az ismeretet, hogy mi minősül bűnnek, és hogy milyen következményekkel járhat a bűnelkövetés.⁶ A magyar büntetőjog a beszámítási képességet is megköveteli ugyan ahhoz, hogy a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségét meg lehessen állapítani, ehhez viszont megkerülhetetlen az értelmi-erkölcsi fejlettség figyelembe vétele.⁷ Tokaji Géza szavaival élve ugyanis: *„A beszámítási képességhez szükséges felismerési és értékelési képesség kialakulása a felnövekvő gyermekeknél nem egységesen történik. S különbségek nem csupán az eltérő ütemben fejlődő gyermekek között, hanem ugyanazon gyermekekénél is adódnak... A kódexek többsége, így a magyar Btk. szerint is azonban a büntetőjogi felelősséghez szükséges alsó korhatár bármely cselekményre nézve ugyanazon életévvél van szabályozva. Midőn a törvény így jár el, s a bűnösséget általános érvénnyel bizonyos életkornak az elkövetéskori betöltésétől teszi függővé, valójában nem a beszámítási képesség meglétét, illetőleg hiányát vélelmezi, hanem közvetlenül a tekintetben foglalt állást, hogy általában melyik az az életkor, amelytől kezdve a felelősség céljait a büntetőjogi elbírálás már megfelelően szolgálhatja, illetőleg ameddig célszerűbb szükség esetén államigazgatási úton megfelelő intézkedést foganatosítani.”*⁸ A felelősség tehát elengedhetetlen tényezője a beszámítási képességnek. De hogy beszélhetünk egy gyermek felelősségéről, ha nem ismerjük az értelmi-erkölcsi fejlettségét? Sőt, ha a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben alkalmazott szankciók akkor tekinthetők megfelelőnek, ha elsődleges céljuk a nevelés, hogy kívánjuk ezt a célt elérni, ha nem

⁵ Csemáné Váradi Erika – Görgényi Ilona – Gula József – Jacsó Judit – Lévy Miklós – Sántha Ferenc: Magyar büntetőjog. Általános részi ismeretek. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 2017. 230. o.

⁶ Vaskuti András: A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában. Doktori Értekezés. ELTE ÁJK, Budapest 2016. 223. o.

⁷ Vaskuti: i. m. 233. o.

⁸ Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1984. 138–139. o.

vizsgáljuk a fiatal fejlettségének szintjét? Mindenképpen szükség van tehát arra, hogy a jövőben mélyebben foglalkozzunk a felelősség kérdésével, hiszen ha képesek leszünk egy megfelelő felelősségi rendszert kidolgozni, óriási lépést teszünk annak alapjai felé, hogy képesek legyünk megfelelni a nevelési alapelveknek.

II.2. A fiatalkorúakkal szemben kiszabható szankciók

Sajnálatos módon hazánkban nincs kifejezetten a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó büntető törvénykönyv, a fiatalkorúakra és a felnőtt korúakra vonatkozó büntetőjogi szabályok egy büntetőjogi kódexben foglalnak helyet. Mindebből az következik, hogy Magyarországon jelenleg nem tartják olyan mértékben fontosnak a témát, hogy a fiatalkorúak büntetőjoga egy önálló, külön törvényben kerüljön kialakításra. Meglátásom szerint ez is komoly probléma. Egy külön kódexben sokkal részletesebben, és jóval átgondoltabban lehetne szabályozni a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szembeni fellépést. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy napjainkban a fiatalkorúakkal szemben nagyjából ugyanazok a szankciók szabhatók ki, mint a felnőttekkel szemben, néhol kisebb büntetési tételekkel, illetve az életkorukból eredő sajátos szükségletekhez igazított eltérésekkel. Mindössze egyetlen intézkedés van a szankciók körében, amelyet kizárólag fiatalkorúakkal szemben lehet alkalmazni: ez pedig a – szabadságelvonással járó - javítóintézeti nevelés.⁹

A nevelési cél érvényesülését kívánják lefektetni azok a szabályok, melyek leszögezik, hogy büntetést csak akkor kell kiszabni, ha az intézkedés alkalmazása nem célravezető – figyelemmel természetesen arra, hogy a 14. életévét be nem töltött elkövetővel szemben csak intézkedés alkalmazható. További szempont, hogy szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni, vagy büntetést kiszabni csak akkor lehet, ha az intézkedés vagy büntetés célja másként nem érhető el.¹⁰

Mindezekre tekintettel, a fiatalkorúakkal szemben kiszabható szankciók alkalmazási sorrendisége a következőképpen alakul:

1. szabadságelvonással nem járó intézkedés
2. szabadságelvonással nem járó büntetés
3. szabadságelvonással járó intézkedés (itt szerepel a javítóintézeti nevelés)
4. szabadságelvonással járó büntetés¹¹

Ezen szabályok ellenére a gyakorlatban egy teljesen eltérő tendencia mutatkozik. Még nemzetközi szinten is folyamatosan számos kritika éri az országot amiatt, hogy indokolatlanul sok fiatalot sújtanak szabadságelvonással járó szankcióval. Ezen kritikákra később, a IV. fejezetben térek ki. Tekintettel arra, hogy a szabadságvesztés a legsúlyosabb kiszabható büntetés a magyar

⁹ Btk. 108. §

¹⁰ *Csemáné – Görgényi – Gula – Jacsó – Lévay – Sántba*: i. m. 230. o.

¹¹ Btk. 106. § (2)–(3) bekezdés

jogrendszerben, úgy vélem, hogy a szabadságelvonással járó szankciók inkább megtorló, mint nevelő jellegűek. Ebből pedig az következik, hogy az ilyen szankciók túlnyomó alkalmazása folyamatosan háttérbe szorítja a fiatalkorúak nevelésének célzatát.

III. Fiatalkorúak a büntetőeljáráásban

III.1. A fiatalkorúak bírósága

Mint az köztudott, Magyarországon ma már nincs külön testület, amely a fiatalkorúak büntetőügyeit tárgyalja. A történelem tapasztalatai azonban azt mutatják, hogy a fiatalkorúak bíróságának létezése képes lenne betölteni egy olyan fórum szerepét, amely tekintettel van a nevelési alapelvre, és képes is lenne azt hatékonyan érvényre juttatni.

A fiatalkorúak bírósága először az Egyesült Államokban jelent meg Benjamin Barr Lindsey (1869-1943) bíró nyomán, aki a testületet elsősorban nem is annyira bíróságnak, mint inkább nevelőtanácsnak szánta. A fiatalkorúak bíróságának célja elsősorban a nevelés, megjavítás, megmentés volt, háttérbe szorítva a büntetőjogi eszközök alkalmazását.¹²

Magyarországon először a fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvénycikk (a továbbiakban: Fb.) rendelkezett a fiatalkorúak bíróságáról. A törvénycikk értelmében az igazságügyi miniszter feladata és kötelessége volt az, hogy ilyen testületeket alakítson ki a királyi törvényszékeknél, lehetősége pedig az, hogy ugyanezt a királyi járásbíróságoknál is megtegye, ha a fiatalkorú bűnelkövetők nagyobb száma vagy más fontos ok indokolta.¹³ Az Fb. vezette be továbbá azon gyakorlatot is, miszerint - 2011. augusztus 31-ig - a székhelyi járásbíróságok rendelkeztek kizárólagos illetékességgel a fiatalkorúak elleni büntetőeljárások lefolytatására.¹⁴ A fiatalkorúak bírósága minden esetben egyesbíróságot jelentett, a fiatalkorúak bíróját pedig az igazságügyi miniszter nevezte ki három évre, ami meghosszabbítható volt.¹⁵

A fiatalkorúak bíróját szakbíróknak számított, akik szaktudását hivatott biztosítani az a szabály, miszerint a fiatalkorúak bíróját csak a királyi ítélőtábla elnökének engedélyével lehetett más teendőkkel foglalkoztatni. Debreczeni Lilla meglátása szerint sajnálatos, hogy napjainkra eltűntek az ilyen szaktudással rendelkező, fiatalkorú bűnelkövetőkkel szembeni eljárásra specializálódott bírói fórumok.¹⁶

A fiatalkorúak bíróságának hatásköre nem csupán a fiatalkorúak bűnügyeire és kihágásaira terjedt ki, hanem azokra az esetekre is, amikor a fiatalkorúak álltak a sértetti oldalon szülőikkel,

¹² Debreczeni Lilla: Szükséges-e külön büntető igazságszolgáltatás a fiatalkorúaknak? Belügyi Szemle 2011/11. sz. 46–47. o.

¹³ A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvénycikk 1. §

¹⁴ Bertaldó András: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás 20. századi magyarországi története. Jogtörténeti szemle 2020/2. sz. 47. o.

¹⁵ A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvénycikk 1. §

¹⁶ Bertaldó: i. m. 47. o.

gyámokkal, gondnokokkal, illetve felügyelőkkel szemben. Az illetékesség az elkövetés, a fiatalkorú törvényes képviselőjének lakó- vagy tartózkodási, illetve a fiatalkorú terhelt tartózkodási helyéhez igazodott. Illetékességi összeütközés esetén a megelőzés döntött.¹⁷ A fiatalkorúak bírósága helyett rendes bíróság akkor járt el, ha a terhelt a bűncselekmény elkövetésekor a 15. életévét már betöltötte, és a fiatalkorúak bíróságának hatáskörébe tartozó bűncselekményen túl a 18. életévének betöltését követően a rendes bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmény miatt is felelősségre vonták.¹⁸

Az 1951. évi tvr. valamelyest átalakította a fiatalkorúak bíróságának rendszerét. A megyei bíróságok valamennyien egyúttal fiatalkorúak bírósága is voltak, a járásbíróságok szintjén azonban továbbra is megmaradt az igazságügyi miniszter általi kijelölés, valamint a járásbíróság elnöke által meghatározott helyettesítési rend. Fontos újítás volt a fiatalkorúak büntetőügyeiben történő társasbíráskodás. A törvényerejű rendelet preambuluma tartalmazta, hogy a Magyar Népköztársaság különös gondot fordít az ifjúság fejlődésére és nevelésére. Előírás volt, hogy a megfelelő szaktudással rendelkező bíró mellett a két ülnök is rendelkezzen szakértelemmel. Az egyik ülnök a pedagógus-szakszervezet, míg a másik a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének tagja volt.¹⁹ A II. Be.²⁰ tovább bővítette a specializációt azzal a szabállyal, hogy a másodfokú, három fős tanács egyik tagját is az igazságügyi miniszter jelölte ki. A központosítást a III. Be.²¹ vezette be azzal, hogy eltörölte a kijelölést, és automatikusan a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság lett a fiatalkorúak bírósága, melynek bíróit az Országos Igazságszolgáltatási Tanács jelölte ki, quasi szokásjogi alapon.²²

Napjainkra sajnálatos módon háttérbe szorult a fiatalkorúak nevelésének gondolatisága. Annak következtében, hogy az egyesbíró eljárása főszabállyá vált, valamint, hogy valamennyi helyi bíróság ellátja a fiatalkorúak bíróságának feladatát is, komoly viták keresztüzévé vált. A cél egyértelműen a hatékonyság, gyorsaság növelése, a költségek csökkentése, a munkabér egyenlőbb elosztása volt, a módosítás kritikussai szerint azonban ezen cél elérése érdekében feláldozásra került a sok felhalmozott tapasztalat, valamint az egy kézben összpontosulás, és ez szakszerűtlenséget, túlzott szigor, és az életkori jellemzők figyelmen kívül hagyását – meglátásom szerint lényegében a nevelési alapelv érvényesülésének ellehetetlenülését – vonhatja maga után.²³

Meglátásom szerint fontos lépés lenne, hogy a gazdasági központú szemlélet helyett visszatérjen a fiatalkorúak nevelésének középpontba helyezése, és az ehhez szükséges szakképzettség biztosítása a fiatalkorúakkal szembeni eljárások során.

¹⁷ A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvénycikk 1. §

¹⁸ Bertaldó: i. m. 47. o.

¹⁹ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004. 599. o.

²⁰ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény

²¹ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény

²² Bertaldó: i. m. 48. o.

²³ Uo.

III.2. A fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárásban résztvevő egyéb alanyok

A Fb. értelmében a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban az ügyészség vezetője által kijelölt fiatalkorúak ügyésze járt el. Az Fb. lehetővé tette továbbá a fiatalkorú terhelttel szemben magánvádas eljárás lefolytatását, azonban az 1951. évi tvr. óta erre nincs lehetőség. Napjainkban az ügyészség emelhet közvédat, ha szükségesnek tartja, de magánvádlóként, illetve pótmagánvádlóként fellépni nem lehet, ha a terhelt fiatalkorú.²⁴

Ami a védőt illeti, az Fb. a bíróság hatáskörébe utalta azt a döntést is, hogy ha a terheltnek nem volt meghatalmazott védője, akkor az erre jelentkező ügyvédek, ügyvédhelyettesek, vagy ügyvédjelöltek közül az eljárás bármely szakaszában védőt rendeljen ki. Az 1951. évi tvr. értelmében pedig a védő tárgyaláson való részvétele nem volt kötelező, garanciát jelentett azonban az I. Be. óta, hogy a nyomozás befejezésétől kezdődően a büntetőeljárásban kötelező a védő részvétele.²⁵ A II. Be. 1973-ban tovább bővítette a garanciális szabályok körét, előírva, hogy a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás teljes egészében – a gyanúsítás közlésétől a jogerős határozat meghozataláig – kötelezővé tette a hivatásos védelmet. Abban az esetben is, ha perorvoslatra került sor. A védő hiánya hatályon kívül helyezéshez vezető abszolút eljárási szabálysértésnek minősült.²⁶ Ma már alapvető garanciális szabály, hogy a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás során védő részvétele végig kötelező. Egyetértek azonban Fenyvesi Csaba, illetve Halász Beáta azon javaslatával, miszerint a védőknek is szükséges lenne specializálódniuk, ha a fiatalkorú terhelt büntetőeljárásjogi védelmét kívánják ellátni, hatékonyabb védelmet biztosítva ezáltal számukra.²⁷

A törvényes képviselő szerepe korántsem elhanyagolható a fiatalkorú bűnelkövetővel szembeni büntetőeljárás során. A bíróságnak már a Fb. alapján is lehetősége volt arra, hogy tanúként idézze és hallgassa ki a törvényes képviselőt, aki a vallomást nem tagadhatta meg. Ezen túl a törvényes képviselő felelősségére rótták, ha a fiatalkorú terhelt a szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg a bíróságon. Ekkor a bíróság a törvényes képviselővel szemben elzárásra is átváltható pénzbüntetést szabott ki, kivéve, ha igazolta, hogy a mulasztásban őt önhiba nem terheli. Az 1951. évi tvr. kötelezővé tette a törvényes képviselő idézését, tanúként történő kihallgatását, melyet bizonyos kérdések (a fiatalkorú terhelt egyénisége, értelmi fejlettsége, életviszonyai) vonatkozásában nem tagadhatott meg. Ezen az I. Be. sem változtatott. A II. Be. kiszélesítette a törvényes képviselő jogosítványait, egyfajta „másodvédővé” téve őt. A II. Be. alapján a törvényes képviselő a nyomozás befejezése után megtekinthette az ügyiratokat, a nyomozás során pedig maga készíthetett dokumentumokat azokról

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Herke Csongor: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás. Jura 1997/1. sz. 31. o.

²⁷ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd – a védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2002. 334. o.; Halász Beáta: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás specialitásai. Belügyi Szemle 2014/12. sz. 66. o.

az eljárási cselekményekről, amelyeken jelen lehetett. A jelenléti, észrevételezési, felvilágosításkérési jogok tekintetében a törvényes képviselőre ugyanazok a szabályok vonatkoztak, mint a védőre. A II. Be. szabályainak köszönhetően a fiatalok terheltnek kettős védelme volt a büntetőeljárás során: míg a szakmai védelmet a védő, a lelki védelmet a törvényes képviselő biztosította számára. A II. Be.-ben jelent meg továbbá az eseti gondnok intézménye, egyfajta „másodvédő helyettese” pozíciót létrehozva. Ha ugyanis a törvényes képviselő bármilyen oknál fogva nem járhatott el, akkor a bíróság megkereste a gyámhatóságot, aki eseti gondnokot rendelt ki, akinek a jogköre megegyezett a törvényes képviselőével. A törvényes képviselő tanúkihallgatására vonatkozó szabályok az I. Be.-hez képest változatlanok maradtak. A III. Be. szabályozása megegyezik a II. Be.-vel. A hatályos Be. sem mutat lényeges különbséget a korábbi szabályozáshoz képest, csupán annyi változás történt, hogy az együttműködési kötelezettség részletezésre került, a tanúkenti kihallgatás pedig kötelezettség helyett lehetőséggé vált.²⁸ A magam részéről a tanúkihallgatási kötelezettség tekintetében visszahoznám az I. Be. rendelkezéseit. Meglátásom szerint a fiatalok értelmi és érzelmi fejlettségének, személyi körülményeinek minél részletesebb ismerete alapvető garanciát jelentene a bíróságok számára, hogy a fiatalok bűnelkövető tetteire a terhelt egyéni szükségleteinek megfelelő reakciót fogantosszon.

A pártfogók tekintetében a Fb. lehetővé tette, hogy az igazságügyi miniszter a fiatalok bírósága mellé pártfogó tisztviselőt nevezzen ki, aki a bíró utasítása szerint jár el. Az Fb. idején tehát a pártfogó tisztviselők a bíróságot, és nem a fiatalok terheltet segítették. Lehetőség volt arra is, hogy a bíróság a pártfogót a fiatalok terhelt mellé rendelje, ha annak nevelésének ellenőrzése, felügyelete érdekében szükség volt. Ez utóbbi feladatot az 1951. évi tvr. a járási és városi tanács végrehajtó bizottságának hatáskörébe utalta. Az I. és II. Be. is tartalmazta a környezettanulmány beszerzésének igényét, azonban a pártfogóról ezen törvények nem ejtettek szót. Ezzel szemben a III. Be. kifejezetten a pártfogó feladataként határozta meg a környezettanulmány elkészítését. A hatályos Be. is fontos szerepet szán a pártfogó felügyelőnek a fiatalok terheltre vonatkozó egyéni értékelés elkészítése során. Tény, hogy kiemelt fontosságú, hogy a bíróság ne csupán a tárgyalóteremben, hanem a mindennapi életben, a szokásos környezetében tanúsított magatartása alapján ismerje meg a fiatalok személyiségi jegyeit, azonban maga a pártfogó felügyelő is csak a meghallgatás és a családlátogatás során találkozhat a fiatalokkal. Ez azonban korántsem elegendő. Támogatom azt a javaslatot, miszerint a pártfogó tevékenységébe is legyenek bevonva a pedagógusok. A pedagógusok sokkal átfogóbb képet képesek adni arról, hogy az adott fiatalok hogyan viselkednek az iskolában, hogyan bántanak diáktársaival, stb. Egy ilyen pedagógiai szakvélemény még hatékonyabb is lehetne, mint a fentebb említett ülnöki rendszer, hiszen a fiatalok bíróságán működő ülnök pedagógus nem feltétlenül ismerte a fiatalokot, azonban a tanára, vagy adott esetben az osztályfőnöke jóval közelebbi

²⁸ Bertaldó: i. m. 49. o.

viszonyban van vele.²⁹

III.3. A határozat – egy életre szóló bélyeg?

A büntetőjogi felelősség megállapítása köztudottan olyan stigmát nyom az elkövetőre, amely jelentősen megnehezíti az illető társadalomba történő reintegrációját. A fiatalkorúakra ez különösen igaz. Éppen ezért kifejezetten előnyösnek volt mondható az Fb. azon rendelkezése, miszerint a fiatalkorú terheltet a bűnösség megállapítása nélkül, tárgyaláson kívül a bíróság próbára bocsáthatta, és 8 és 20 óra között 3-12 órán át a bíróság helyiségében az élelmezés korlátozásával, vagy elvonásával őrizetben tarthatta, vagy ha a bűncselekmény elenyészően csekély súlyú volt, a bíróság dönthetett úgy is, hogy az eljárást az ügyészség nyilatkozatának beszerzését követően tárgyaláson kívül megszünteti.³⁰ Az az elv, hogy tárgyaláson kívül és a bűnösség megállapítása nélkül volt lehetőség arra, hogy a bíróság szankciót alkalmazzon a fiatalkorú terhelttel szemben, egyfajta kétélű kardnak volt tekinthető. Egyrészt ugyanis szerencsés volt az, hogy az egyszeri botlás bizonyos esetekben nem eredményezett bíróság előtti megszegyenülést, mely alapjaiban tiporja porba a nevelési alapelvet, másrészt viszont büntetőjogi szankció kiszabása a bűnösség megállapítása nélkül erősen megkérdőjelezhető volt a jogállamiság szempontjából. Az 1951. évi tvr. is lehetővé tette mind a nyomozás, mind a bírósági eljárás során, hogy az eljárást megszüntessék, ha a fiatalkorú terhelt az értelmi fejlettségénél fogva nem ismerhette fel a bűncselekmény társadalomra veszélyességét, vagy a csekélyebb súlyú bűncselekményt más személy befolyása alatt követte el, és vele szemben nevelő intézkedésre nem volt szükség. Ezen túl a bíróság a bűnösség kimondása nélkül is próbára bocsáthatta, gyógypedagógiai vagy javítóintézetbe utalhatta a terheltet, illetve a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról szóló 1954. évi 23. tvr. hatálybalépését követően megrovást is alkalmazhatott. AZ I. és II. Be. érdemi változást nem hozott a fentiek tekintetében, leszámítva, hogy az I. Be. értelmében tárgyalás mellőzésével pénzbüntetést fiatalkorú terhelttel szemben nem lehetett kiszabni. A III. Be. tartalmazta a vádemelés elhalasztásának a lehetőségét: ha a vádemelés feltételei fennálltak, de a bűncselekmény ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő, az ügyészség a fiatalkorú terhelt helyes irányú fejlődése érdekében a vádemelést elhalaszthatta, és vele szemben kötelezettségek teljesítését írhatta elő. Bár a hatályos Be. már nem teszi lehetővé szankció alkalmazását a bűnösség kimondása nélkül, a III. Be. megoldásait követi a feltételes ügyészi felfüggesztés intézménye³¹, ez azonban nem csupán a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben alkalmazható, így a specializáció e tekintetben is megszűnt.

²⁹ Bertaldó: i. m. 49–50. o.

³⁰ A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvény cikk 23. § 2–4. pont

³¹ Bertaldó: i. m. 51–52. o.

IV. Alternatív megoldások – A német jogrendszer válasza a fiatalkorú bűnelkövetők nevelésére

IV.1. A német szabályozás sajátosságai

A büntethetőségi korhatár kérdése Németországban is komoly viták tárgyát képezi. Jelenleg a német büntetőjog 14. életévben állapítja meg a büntethetőségi korhatárt.³² E tekintetben ugyanaz a probléma fedezhető fel, mint a magyar szabályozásban: hiányzik a felelősség, és az értelmi-erkölcsi fejlettség vizsgálata. A megoldás viszont esetükben adott lenne, hiszen nem arról van szó, hogy az értelmi-erkölcsi fejlettségi szint vizsgálata sehol nem jelenik meg. A német jogalkalmazás során ugyanis következetes gyakorlat, hogy a fiatal felnőttek (18-21 évesek) bűnelkövetése esetén minden konkrét ügyben vizsgálni kell azt, hogy a fiatal felnőtt elérte-e a felnőttekre jellemző értelmi-erkölcsi szintet, vagy sem, és eszerint kell eljárni.³³ Jogosan merülhet fel itt a kérdés, hogy ha belátjuk azt, hogy a 18-21 évesek körében egyesek fejlettebbek belátási képességgel rendelkeznek másoknál, és az eltérő fejlettségi szintek alapján kezeljük őket kvázi fiatalként, vagy kvázi felnőttként, akkor a 12-14 éves generációnál, ahol azt kell eldönteni, hogy büntetőjogi eszközökkel beavatkozhatunk-e a fiatalkorú megnevelése érdekében, vagy sem, miért nem látják szükségesnek az értelmi-erkölcsi fejlettség vizsgálatát. Amíg ez a probléma megoldatlan marad, addig a német szabályozás is hiányosnak tekinthető.

Fontos különbség a magyar jogrendszerhez képest, hogy Németországban a fiatalkorúak büntetőjogát külön törvény tartalmazza: a Jugendgerichtsgesetz (JGG). A német Büntető Törvénykönyv (Strafgesetzbuch) csupán szubszidiárius jelleggel érvényesül, ugyanis a fiatalkorúakra és a fiatal felnőttekre, csak annyiban lehet alkalmazni, amennyiben a JGG másképp nem rendelkezik.³⁴ A JGG tehát a fiatalkorúak önálló büntetőjogát állapítja meg. A fiatalkorúak esetében (14-18. életév) feltételes a büntethetőség, ami azt jelenti, hogy az eljárások során meg kell vizsgálni, hogy az elkövető elérte-e a megfelelő szellemi-erkölcsi érettséget, amely a büntetőjogi felelősség megállapításához szükséges.³⁵ Ha nem, akkor a fiatalkorú nem büntethető.³⁶

Érdeemes külön kitérni a fiatal felnőttek kategóriájára is, hiszen – ellentétben a magyar szabályozással – a német jogrendszerben kiemelt figyelemben részesülnek. Míg a magyar büntetőjogban ezen életkori kategória elenyésző figyelmet kap, a németeknél részletes szabályok vonatkoznak rájuk. Azon túl, hogy esetükben megtörténik a fentebb említett értelmi-erkölcsi vizsgálat, azt is nézni kell, hogy egy, a fiatalkorúak kriminalitására jellemző bűncselekményt követtek-

³² Strafgesetzbuch 19. §

³³ *Filó* Mihály: Gyermekkorúak, fiatalkorúak, fiatal felnőttek a német büntetőjogban. Magyar Jog 2005/4. sz. 239. o.

³⁴ Strafgesetzbuch 10. §

³⁵ *Filó*: i. m. 239. o.

³⁶ Jugendgerichtsgesetz 3. §

e el.³⁷ Ezen tényezőket figyelembe véve lehet eldönteni, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi szabályokat kell rájuk alkalmazni, vagy a felnőttekre irányadó általános szabályokat azzal, hogy bizonyos szigorúbb szankciókat (pl.: életfogytig tartó szabadságvesztés) nem lehet velük szemben kiszabni.³⁸

A német jogrendszer láthatóan sokkal rugalmasabban kezeli az egyes életkori határokat, mint a magyar. A szabályozásban is érzékelhető az átmenet fiatalkor és felnőtt kor között, és az értelmi-erkölcsi szint vizsgálata is megjelenik. Az egyetlen probléma e tekintetben – melyre korábban is utaltam – hogy a büntethetőséghez szükséges fejlettségi szinttel kapcsolatban felállították azt a vélelmet, hogy 14 éves kor alatt senki nem rendelkezik olyan értelmi-erkölcsi képességekkel, hogy tette alapján büntetőjogilag felelősségre vonható legyen. Leszámítva azonban ezt az – egyébként mindkét jogrendszerben jelen lévő – hiányosságot, ki lehet jelteni, hogy a németek sokkal közelebb állnak a helyes megoldáshoz, és jobban tükröződik a nevelési szándék már pusztán az egyes életkori kategóriák közötti elmosódott határokból is.

IV.2. A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható speciális szankciók a német jogrendszerben

Németországban szintén kvázi alapelvként került lefektetésre az a szabály, amely kimondja, hogy a fiatalkorúak büntetőjogának alkalmazása mindenképp előtt azt a célt szolgálja, hogy a fiatalok (vagy fiatal felnőttek) ne kövessenek el újabb bűncselekményeket. Ezen cél megvalósítása érdekében a jogi következményeket elsősorban az oktatás gondolatosságához kell igazítani. A német Szövetségi Alkotmánybíróság ezen rendelkezést rendkívül fontosnak véli, mivel – ahogy arra egy 2006 május 31-i határozatában is utal – a fiatalkor és a felnőttkor közötti átmenet biológiai, pszichológiai változásokat egyaránt eredményez, amelyek általában feszültséggel, bizonytalansággal és alkalmazkodási nehézségekkel járnak.³⁹

A német jogrendszerben a fenti elvnek megfelelően léteznek olyan szankciók, amelyek kifejezetten a fiatalkorúakkal szemben alkalmazhatók. Ilyenek lehetnek az oktatási intézkedések, a fegyelmi szankciók, az ifjúsági büntetés, valamint a jóvátétel. Oktatási intézkedések alkalmazására akkor kerülhet sor, ha az elkövetett bűncselekményből a nevelés hiánya tükröződik. Jogosan merül fel az a kérdés, hogy vajon ezek az intézkedések elegendőek-e a fiatalkorú helyes irányba tereléséhez. A német jog erre kézenfekvő válasszal szolgál: az egy fokkal súlyosabbnak minősülő fegyelmi szankciók feltételei törvényileg meg vannak határozva. Ha ezen feltételek hiányoznak, akkor általában

³⁷ Jugendgerichtsgesetz 1. §

³⁸ *Filó*: i. m. 239. o.

³⁹ Heinz *Cornel*: Jugendhilfe statt Jugendstrafe und Jugendarrest für delinquente Jugendliche. In: *Erziehung und Strafe* (szerk. Wolfgang Stelly, Jürgen Thomas). Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach 2011. 26. o.

feltételezhető, hogy az oktatási intézkedések elegendőek és megfelelőek. Ellenben, ha az oktatási intézkedések alkalmazásához hiányoznak feltételek, akkor külön vizsgálni kell, hogy a fegyelmi szankciók vagy az ifjúsági büntetés alkalmazása nem ütközik-e az arányosság elvébe.⁴⁰

Az oktatási intézkedések keretében elsősorban az utasításokat érdemes megvizsgálni. A bíró utasíthatja a fiatalkorút többek között arra, hogy meghatározott helyen – általában a családjánál – tartózkodjon, vagy hogy a fiatalkorú vegyen részt valamilyen tréningen (pl.: szociális tréning), vagy hogy vesse alá magát meghatározott személy gondozásának és felügyeletének, vagy hogy tartózkodjon bizonyos személyekkel való kapcsolattartástól, illetve éttermek vagy szórakozóhelyek látogatásától. A bíró azt is elrendelheti, hogy a fiatal vegyen részt gyógyító oktatási, vagy függőséget gyógyító kezelésen. A gyógyító kezeléssel járó szankció alkalmazásához a fiatalkorú 16 éves koráig a törvényes gyám, vagy törvényes képviselő beleegyezése is szükséges.⁴¹ Ez utóbbi ismét egy olyan szabályozási mód, amit a korábban kifejtett különböző fejlődési sebességek tükrében nem tartok szerencsésnek, hiszen ismét példát láthatunk arra, hogy életkorhoz kötik a fejlettségi szintet.

A fegyelmi szankciók némileg súlyosabbnak tekinthetők, mint az oktatási intézkedések. E körbe tartozik a figyelmeztetés, egyes feltételek kiszabása, valamint az ifjúsági letartóztatás. Fontos kihangsúlyozni, hogy sem az oktatási intézkedések, sem a fegyelmi szankciók nem eredményeznek büntetett előéletet.⁴²

Ami az ifjúsági büntetést illeti, ez tulajdonképpen szabadságelvonással járó szankció, melyet a bíró csak akkor szabhat ki, ha a fiatal ténylegesen megjelenő káros hajlamai miatt az oktatási intézkedések vagy a fegyelmi szankciók nem elegendőek a neveléshez, vagy ha a bűnösség súlya ezt a büntetést követeli meg.⁴³ A káros hajlamok elsősorban nevelési hiányosságokat foglalnak magukban, amelyek következtében reális veszély mutatkozik arra, hogy az elkövető további bűncselekményeket fog elkövetni. Ezen káros hajlamok akkor vehetőek figyelembe, ha nem csak a bűncselekmény elkövetésekor, hanem az ítélet meghozatalakor is jelen van. Ami a bűnösség súlyát, mint kritériumot illeti, a német bírói gyakorlat értelmében a súlyos bűncselekmények esetén feltételezni kell a szabadságelvonással járó szankció szükségességét. Mindettől függetlenül az elkövetett jogsértés súlya önmagában nem igazolhatja az ifjúsági büntetés kiszabását, ugyanis vizsgálni kell az elkövető személyes körülményeit is. A nevelés gondolatiságának prioritása fényében pedig a szabadságelvonással járó szankciót tartalmazó ítéletből egyértelműen ki kell tűnnie annak, hogy ezen jogkövetkezmény alkalmazásakor az elsőfokú bíróság kellő figyelmet fordított a nevelés

⁴⁰ Ulrich *Eisenberg*–Ralf *Kölbel*: Jugendgerichtsgesetz: JGG, C. H. Beck, München 2020. 24–27 o.

⁴¹ Jugendgerichtsgesetz 9–10. §

⁴² Jugendgerichtsgesetz 12. §

⁴³ Jugendgerichtsgesetz 17. §

gondolatára.⁴⁴ A gyakorlatban azonban az ifjúsági büntetés - mint „nevelési célzatú szankció” - számos kifogásolható attribútumot mutat. Arról van szó ugyanis, hogy a bírónak mérlegelési lehetősége van. Tekintettel pedig arra, hogy a korhatárral kapcsolatos viták során a 14 éves büntethetőségi korhatárt támogatók körében elhangzik olyan érv, hogy a börtön nem gyerekeknek való,⁴⁵ le lehet vonni a következtetést: Németországban is a kelletténél jóval több fiatalkorúval szemben alkalmaznak szabadságelvonással járó szankciót. Nem mehetünk el a „nevelés elsőbbsége”, valamint a „súlyosság” kritériuma között húzódó ellentmondás között sem, mivel – szemben a bírói indoklásokkal – az ifjúsági büntetés kiszabásának elsődleges szempontja nem a nevelési szándék, hanem a súlyos bűnösséggel szembeni megtorlás. Ezen szankció tehát aligha igazolható nevelési célzattal.⁴⁶

Érdemes külön kitérni a jóvátételre is, amely talán az egyik leghatékonyabb szankció a fiatalkorúak nevelése tekintetében. A jóvátétel magában foglalhatja a bűncselekmény által okozott kár megtérítését, személyes bocsánatkérést a sértettektől, munka elvégzését, vagy jótékonyági szervezetnek történő pénzbefizetést.⁴⁷ Ezen szankció oktatási értéke megkérdőjelezhetetlen, hiszen a fiatalkorút közvetlen szembesíti az általa elkövetett cselekménnyel és annak következményeivel.

Fontos eleme, hogy a bűncselekmény áldozatait is bevonják a szankciós folyamatba, akik így részesei lehetnek a fiatalkorú helyes útra terelésének. Gyakorlati alkalmazása ezen szankciónak mégis elenyésző, hiszen a vonatkozó szabályok csak a „legjobb tudásuk szerint” követelik meg a fiatalkorúaktól a jóvátételt. Ebből pedig az következik, hogy nagyon sok múlik azon, hogy a károsult mennyiben köteles tolerálni az – esetleg csak részleges – természetbeni restitúciót.⁴⁸

Meglátásom szerint a jóvátételi rendszer megfelelő kidolgozása kiváló nevelési alapokon álló reakciót jelentene a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szembeni fellépés problémájára.

A német büntetőjogi szabályozás láthatóan nagyobb hangsúlyt fektet a fiatalkorúak nevelésére, mint a magyar. Tény, hogy Németországban is vannak hasonló hiányosságok, mint Magyarországon – felelősség vizsgálatának hiánya a gyerekeknél, túl sok szabadságelvonással járó szankció alkalmazása –, azonban a német jogrendszer számos ponton hatékonyabb megoldásokat tartalmaz a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szembeni fellépésre, mint a magyar. A nevelési alapelv érvényesülését kétség kívül elősegíti a legtöbb speciális szankció, jelen van a szabályozásban az értelmi-erkölcsi fejlettségi szint vizsgálata, és néhány vitatható szabályt leszámítva tisztán tükröződik a jogalkotó nevelési szándéka.

⁴⁴ Dieter Dölling: Aus der neueren Rechtsprechung zum Jugendstrafrecht. Neue Zeitschrift für Strafrecht 2009/4. sz. 195. o.

⁴⁵ Németország: 12 éveseket a börtönbe? Jogászvilág. (2019.10.17.) <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/nemetorszag-12-eveseket-a-bortonbe/> (2022.02.23.)

⁴⁶ Dölling: i. m. 195. o.

⁴⁷ Jugendgerichtsgesetz 15. § (1) bekezdés

⁴⁸ Günther Kaiser: Entkriminalisierende Möglichkeiten des jugendstrafrechtlichen Sanktionenrechts und ihre Ausschöpfung in der Praxis. Neue Zeitschrift für Strafrecht 1982/1. sz. 105. o

V. A nevelési alapelv megjelenése a nemzetközi szférában

A fiatalkori bűnözés állandó és súlyos problémát jelent az európai társadalmakban, és a 20. századtól kezdődően kiemelkedően fontos vizsgálat tárgyát képezi nemzetközi szinten.⁴⁹ Számos nemzetközi egyezmény foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy hogyan lehet helyesen és hatékonyan fellépni annak érdekében, hogy a fiatalkorú bűnelkövetőknek lehetőségük legyen később a társadalom hasznos tagjává válni. Ezen egyezményekben is tükröződik azon elvárás, miszerint a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szembeni fellépés elsősorban nevelő jelleggel kell, hogy bírjon. A következőkben a legfontosabb nemzetközi egyezményeket mutatom be.

V.1. Pekingi Szabályok

Az első jelentősebb nemzetközi dokumentumként, amely a fiatalkorúak büntetőjogi igazságszolgáltatásával foglalkozott, az 1985. november 29-én elfogadott Pekingi Szabályokat érdemes megemlíteni. Ezen dokumentum alapvető jelleggel fekteti le, hogy azokat a fiatalkorúakat, akik összeütköztek valamilyen joggal, gondosan kialakított jogi védelemmel kell ellátni. Részletes szabályok vonatkoznak a szabadságelvonással járó szankciók alkalmazására is. A Pekingi Szabályok kimondják, hogy fiatalkorú bűnelkövetőket két esetben lehet büntetőintézetben fogva tartani: egyrészt, az olyan súlyos cselekedet miatt, amely jellegét tekintve más személy elleni erőszakos cselekmény, másrészt pedig akkor, ha az ítélet alapja más súlyos bűncselekményben való megrögzöttség. Mindezeket túl ilyen bebörtönzést csak akkor lehet eszközölni a fiatalkorúval szemben, ha az saját maga, vagy a közbiztonság megóvása érdekében szükséges, és e célra nem áll rendelkezésre megfelelőbb reakció. Sem a kiskorú, sem a fiatalkorú bűnelkövetőket nem lehet olyan börtönben vagy egyéb hasonló helyen tartani, ahol ki vannak téve a felnőtt bűnelkövetők negatív befolyásainak. A szankciók végrehajtása során folyamatosan figyelemmel kell lenni a fiatalkorúak – életkorukból adódó – sajátos szükségleteire. Elvárásként fogalmazódik meg, hogy a nemzetek közösségének mindent meg kell tennie mind egyéni, mind kollektív szinten annak érdekében, hogy a fiatalkorúaknak lehetőségük legyen önmaguk, a közösségük, és az országuk szempontjából jelentős és értékes életre.⁵⁰

Sajnos – mint azt láthattuk - a szabadságelvonással járó szankciók alkalmazásának kvázi ultima ratio jellege sem Németországban, sem Magyarországon nem valósul meg. Súlyos problémát jelent Magyarországon továbbá, hogy a fiatalkorúak és a felnőtt korúak elkülönítése gyakran nem valósul meg. Adott ugyanis a lehetőség, hogy a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében felnőttkorú

⁴⁹ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság vélemény – Tárgy: „A fiatalkori bűnözés megelőzése. A fiatalkori bűnözés kezelésének módjai és a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer szerepe az Európai Unióban” (2016/C 110/13)

⁵⁰ Lévay Miklós: A Pekingi Szabályok. Gyermek – és ifjúságvédelem. 1990/2. sz. 26–36. o.

elítélteket is elhelyezzenek az intézetek működőképességének megőrzése érdekében. Igaz ugyan, hogy az intézeten belül a fiatalkorú és a felnőttkorú elkövetők nem egy helységbe kerülnek elhelyezésre, azonban a kapcsolatteremtés a két generáció között koránt sem lehetetlen.⁵¹ Semmi garancia nincs a fiatalkorúak védelmére ezen intézmények falain belül, hiszen csupán az a szabály van lefektetve, hogy a fiatalkorúakat fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében kell elhelyezni,⁵² arról azonban nincs rendelkezés, hogy ha egy intézetben fiatalok és felnőttek egyaránt elhelyezésre kerülnek, hogyan kell gátat szabni a köztük kialakuló kapcsolatnak.

V.2. Havannai Szabályok

Az 1990. december 14-én elfogadott Havannai szabályok a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelméről fogalmaznak meg alapvető szabályokat. A dokumentum a 18. életévüket be nem töltött személyekre vonatkozik,⁵³ vagyis a fiatal felnőttek kategóriája kívül esik a szabályozási körén.

A Havannai szabályok megerősítik azt az álláspontot, hogy szabadságvesztés kiszabására csak a legvégső eszközként kerülhet sor, és megerősíti a Pekingi Szabályokban foglaltakat.⁵⁴ Megjelenik az a követelmény is, hogy szabadságvesztés kiszabása esetén a szankció hosszát a bíróságnak úgy kell meghatároznia, hogy a korábbi szabadlábra bocsátás lehetőségét nem zárja ki. Ennek fényében semmiképpen nem elfogadható a magyar törvényi szabályozás, amely széles körben lehetővé teszi a feltételes szabadságra bocsátás kizárását.⁵⁵

V.3. A Riyadi Irányelvek

A Riyadi Irányelvek – melyeket szintén 1990. december 14-én fogadtak el – a szocializáció folyamatával foglalkoznak a legrészletesebben. A dokumentum kimondja, hogy a fiatalok körében gyakoriak az olyan magatartásformák, amelyek nem felelnek meg a társadalmi normáknak és értékrendeknek, azonban ezek a felnőtté válás folyamatának részei. A legtöbb esetben a fiatalok felnőtté válásuk során felhagynak a deviáns, lázadó viselkedéssel. Az irányelvek a szocializációs folyamatban kiemelkedően fontosnak tartják a családot, a nevelést, az oktatást, és a közösséget, és külön kiemelik a média jelentős szerepét is.⁵⁶

A fentiek tükrében a kormányoknak olyan speciális törvények és eljárások megalkotására kell

⁵¹ A gyermekek fogvatartása Magyarországon. Magyar Helsinki Bizottság. https://helsinki.hu/wp-content/uploads/A_gyermekek_fogvatartasa_Magyarorszagon_HUN.pdf (2022.07.05.)

⁵² A büntetés-végrehajtási intézetek kijelöléséről szóló 21/1994. (XII.30.) IM rendelet 8. §

⁵³ Csúri András: A fiatal felnőttkor mint büntetőjogilag releváns életszakasz. Doktori Értekezés. SZTE ÁJTK, Szeged 2008. 124. o.

⁵⁴ A Magyar Helsinki Bizottság véleménye a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló előterjesztésről. Magyar Helsinki Bizottság. https://helsinki.hu/wp-content/uploads/velemeney_helsinki_bizottsag.pdf (2022.07.05.)

⁵⁵ *Vaskuti*: i.m. 93–94. o.

⁵⁶ *Csúri*: i. m. 123. o.

törekedniük, amelyek elősegítik a fiatalok jogainak védelmét és jólétének biztosítását. Ennek fényében az is fontos, hogy azon hatóságok tagjai, amelyek a fiatalkorúak bűnüldözési tevékenységében vesznek részt, lehetőleg mindkét nemből kerüljenek ki, ismerjék a fiatalok sajátos igényeit, és legyenek tisztában azokkal az eljárásokkal és programokkal, amelyek segíthetnek abban, hogy a nevelés érdekében elkerülhető legyen a büntető igazságszolgáltatási út igénybevétele.⁵⁷

Külön említést érdemel, hogy a Riyadi Irányelvek egyértelműen támogatják az ún. gyermekvédelmi ombudsman intézményét. Magyarországon ilyen intézmény napjainkig nem jött létre, és tekintettel a „jövő nemzetékek” – ombudsman intézménnyel kapcsolatos szakmai és politikai vitákra, elég valószínű, hogy a közeljövőben e téren nem is várható változás.⁵⁸

V.4. Tokiói szabályok

A szintén 1990. december 14-én Tokiói szabályok ugyan nem kizárólag a fiatalkorúakra vonatkoznak, azonban tekintettel arra, hogy a dokumentum a szabadságelvonással nem járó intézkedésekről szól, és a fiatalok azok, akiknél a legszélesebb körben adódik lehetőség az ilyen intézkedések foganatosítására, szükséges szót ejteni ezekről is.⁵⁹

A dokumentum elvi jelleggel fogalmazza meg, hogy alkalmazása során nem kerülhet sor az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetésre, és hogy rendelkezéseit a minimális beavatkozás elvének alapulvételel úgy kell érvényre juttatni, hogy a szabadságelvonással nem járó intézkedések alkalmazása előmozdítsa az általános dekriminalizálást, valamint a pönalizálás visszaszorítását.⁶⁰

Ami Magyarországot illeti, megalapozottnak tekinthető a Magyar helsinki Bizottság azon álláspontja, miszerint a hatályos magyar jog és a tervezett szabályozás alapján olyan esetekben alkalmazható a - fiatalkorúakat szabadságuktól megfosztó – elzárás, amikor a szabadságmegvonás több ponton is ellentétes nem csak a Tokiói szabályokban, de a Gyermekjogi Egyezményben és a Gyermekjogi Bizottság által megfogalmazott elvekkel, elvárásokkal.⁶¹

V.5. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye

Az 1989. november 20-án elfogadott dokumentum 1991-től képezi a magyar joganyag részét, alkalmazása tehát országunkra nézve kötelező.⁶² A fiatalkorúak büntetőjoga szempontjából az

⁵⁷ *Vaskuti*: i. m. 91–92. o.

⁵⁸ *Csúri*: i. m. 123. o.

⁵⁹ *Vaskuti*: i. m. 92. o.

⁶⁰ A Magyar Helsinki Bizottság véleménye a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló előterjesztésről. Magyar Helsinki Bizottság. https://helsinki.hu/wp-content/uploads/velemen_y_helsinki_bizottsag.pdf (2022.07.05.)

⁶¹ Uo.

⁶² 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről 1. §

Egyezmény 37., valamint 40. cikke bír kiemelkedő relevanciával.

A 37. cikk lényegében megerősíti a korábbi egyezményekben foglaltakat. Ennek értelmében a részes államok kötelesek gondoskodni arról, hogy gyermeket ne lehessen kínzásnak, embertelen bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni. A 18. életévüket be nem töltött személyek nem ítéltetők halálra, és velük szemben szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztést nem lehet kiszabni. A gyermekek szabadságelvonására (pl.: őrizet, letartóztatás, szabadságvesztés) csak legvégső esetben, a lehető legrövidebb időtartammal kerülhet sor. Meg kell valósítani a gyermekek és felnőttek elkülönült fogva tartását, kivéve, ha ennek ellenkezője látszik indokoltnak. Biztosítani kell azt is, hogy a szabadságától megfosztott gyermeknek legyen joga kapcsolatban maradni a családjával, valamint ahhoz, hogy az illetékes hatóságokhoz fordulhasson jogsegély vagy jogorvoslat okán, és ügyében sürgősen döntsenek.⁶³

A 40. cikkben körvonalazódik az az elvárás, miszerint a részes államoknak gondoskodniuk kell a fiatalok bűnelkövetők helyes irányba tereléséről, a társadalomba való beillesztéséről, személyiségének fejlesztéséről, egyszerűen a nevelésről. Ennek tükrében előírja, hogy bűncselekmény elkövetésével vádolt, gyanúsított, vagy abban bűnösnek talált gyermeknek olyan bánásmódot kell biztosítani, amely „előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősíti a mások emberi jogai és alapvető szabadságai iránti tiszteletét, és amely figyelembe veszi korát, valamint a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét.”⁶⁴ Mindennek elengedhetetlen feltétele többek között az is, hogy az Egyezményben részes államok olyan legalacsonyabb büntethetőségi korhatárt állapítsanak meg, amely alatt a gyermekkel szemben kizárt a bűncselekmény elkövetésének vélelme.⁶⁵

Vajon mennyiben felel meg Magyarország ezeknek az előírásoknak? Az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága legutóbb 2014. szeptember 19-én tartott ülést annak megvizsgálása érdekében, hogy Magyarország hogy kezeli a fiatalok bűnelkövetőit. A Bizottság aggodalmát fejezte ki, melynek okai között szerepel a fiatalok bíróságának felfüggesztése, és a törvénnyel összetűzésbe került gyermekek ügyeinek az általános hatáskörű bíróságok elé utalása, számukra pszichológusok hiánya, valamint e gyermekek társadalomba történő reintegrációját segítő intézetek hiánya, egyes bűncselekmények esetén a büntethetőségi korhatár hirtelen történő leszállítása 14. évről 12. évre, valamint a helyreállító igazságszolgáltatás elenyészően kevés alkalmazása. Súlyos probléma továbbá, hogy – ahogy arra korábban is számos ponton utaltam – a szabadságvesztés büntetés nem a legvégső

⁶³ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről 37. cikk.

⁶⁴ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről 40. cikk 1. bekezdés.

⁶⁵ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről 40. cikk 3. bekezdés a) pont.

esetben kerül kiszabásra, hanem akkor is, ha a gyermek csekély súlyú bűncselekményt követett el-ideértve azt is, ha nem fizeti meg a kirótt pénzbüntetést.⁶⁶

Az aggályokra tekintettel a Bizottság hat követelményt fogalmazott meg Magyarország számára:

1. Állítsa vissza a fiatakorúak bíróságait, melyeket vezető bírák részesüljenek külön képzésben.
2. Tegyen intézkedést a büntethetőségi korhatár 12 évről 14 évre történő visszaállítása érdekében, még a legsúlyosabb bűncselekmények esetében is.
3. Biztosítsa, hogy gyermekkel szemben kiszabható szabadságelvonással járó szankciót csak a legvégső esetben, a lehető legrövidebb időtartamra lehessen kiszabni
4. Szüntesse meg azt a gyakorlatot, hogy szabálysértés elkövetése esetén is börtönbüntetést szabjanak ki a fiatakorú elkövetővel szemben, különös tekintettel a pénzbüntetést börtönbüntetésre történő átválthatóságára
5. Tegyen intézkedéseket annak érdekében, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás széles körű alkalmazása biztosítva legyen
6. Növelje a törvénnyel összetűzésbe került gyermekek számára elérhető pszichológusok számát, valamint – szem előtt tartva a gyermekek egyéni igényeit – biztosítsa megfelelően a társadalomba történő visszailleszkedést szolgáló intézkedéseket.

Annak ellenére tehát, hogy az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye az egyetlen olyan nemzetközi norma a fiatakorú bűnelkövetők vonatkozásában, ami Magyarországon törvényi szinten kötelező, a fiatakorúak büntető igazságszolgáltatásának hazai rendszere számos ponton a mai napig ellentétes az Egyezménnyel.⁶⁷ Sajnálatos az a tény, hogy a Bizottság már 1998-ban megfogalmazott olyan ajánlásokat, melyek a szabadságelvonással járó szankciók túlnyomó alkalmazásának kezelésére, a gyermek fejlődését elősegítő garanciákra vonatkoztak.⁶⁸ Ebből ugyanis levonható az a következmény, hogy kb. 2 évtized alatt semmivel sem kerültünk közelebb a helyes megoldáshoz.

VI. Összegzés

Mennyiben érvényesül tehát a nevelési alapelv Magyarországon? Meglátásom szerint elenyésző mértékben. Úgy vélem, hogy Magyarország a fiatakorú bűnelkövetők problémájára a kelleténél jóval kevesebb figyelmet szentel. Ez tükröződik többek között abból, hogy a fiatakorú bűnelkövetőknek nincs külön kódexük, a velük szemben alkalmazható szankciók nagyrészt megegyeznek a felnőttekkel szemben kiszabhatókkal, és az indokoltnál jelentősen több esetben sújtják őket szabadságelvonással járó szankcióval. Ezen túl számos garanciális szabály kiveszett az eljárásjogi dogmatikából is, amelyek

⁶⁶ *Vaskuti*: i. m. 90. o.

⁶⁷ *Vaskuti*: i. m. 90–91. o.

⁶⁸ A Magyar Köztársaság Jelentésének vitája a Gyermek Jogainak Bizottsága előtt 1998. május 19-20, 23. és 38. pont

a nevelési alapelv érvényesülését voltak hivatottak biztosítani.

A fiatalkorúak bíróságának megszűnése, a pedagógiai elemek kikopása az eljárásból, magának az eljárásnak gazdasági okokból történő egyszerűsítése aggodalomra ad okot. Hazánkban a nevelési alapelv az elmúlt bő 100 év folyamán egyre kevésbé érvényesült, és nincs arra utaló jel, hogy ezzel ellentétes irányba változzanak a szabályok. Addig, amíg azokon a helyeken, ahol a fiatalkorúakat fogva tartják, nincs megfelelően képzett apparátus, a szabadságelvonással járó szankciók nevelési célzata semmi szín alatt nem igazolható. Bár ez a probléma Németországban is fennáll, mégis az az ország számos ponton követendő példaként szolgálhat, hiszen külön törvény vonatkozik a fiatalkorúak bíróságára, külön szankciók vannak a fiatalkorúakkal szemben, melyekből egyértelműen tükröződik a nevelési szándék, és az életkori határok rugalmas kezelésével megteremti annak lehetőségét, hogy a fiatalkorú elkövető fejlettségi szintjéhez igazítsák az igazságszolgáltatást.

Azt gondolom azonban, hogy a büntethetőségi korhatár tekintetében Magyarország lépett rá előbb a helyes útra. A modern információs társadalomban a fiatalok hamarabb ütköznek össze a törvénnyel, és hamarabb válhat szükségessé állami beavatkozás. Ezen állami beavatkozásnak azonban csak akkor van értelme, ha ténylegesen a fiatalkorú nevelését célozza.

Mindezek tükrében, valamint a nemzetközi szinten megfogalmazott elvárások alapján kijelenthető, hogy míg Németország a helyes úton halad, és egyre hatékonyabban kezeli a fiatalkorú bűnelkövetőket, addig Magyarországon rendszerszintű problémák vannak, melyeket több évtizede nem sikerült áthidalni. Ahhoz, hogy ez változzon, több figyelmet kell szentelni a témának, és első lépésként érdemes lenne egy Németországhoz hasonló szabályozási rendszert kialakítani, valamint újra átgondolni a korábbi évszázad büntetőeljárás kódexeinek megoldásait.